

ΑΚΡΙΤΙΚΑ ΤΟΠΩΝΥΜΙΑ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΣΕΛΛΙΩΝ

Στήν περιοχή τής κοινότητας Σελλιών του νομού Ρεθύμνης διατηρείται άσυνήθιστα πυκνός αριθμός ακριτικών τοπωνυμίων: του *Διγενή τό Πήδημα* (πβ. *Διγενής Ἀκρίτης* Ε 674), οί *Γονατές του Διγενή, του Διγενή τό Βρυσίδι* (πβ. Ε 1026), και του *Λιάντρου* (πβ. Ε 1500, 1554, 1600)¹. Στόν εϋρύτερα ήρωικό βυζαντινό κύκλο άνήκει και τό τοπωνύμιο του *Μαυγιάνου*. Τό τελευταίο αυτό πρέπει όπωσδήποτε να έχει προκύψει από τή γενική *Μαυριανού* μέ άναδιδασμό του τόνου λόγω τής τοπωνυμικής χρήσης και μέ άπλοποίηση τής προφοράς. Είμαι τά τοπωνύμια που θά μάς άπασχολήσουν έδω. Σώζεται όμως και τό επίσης βυζαντινό τοπωνύμιο *Βλάτος* (τό), όπου και σήμερα υπάρχει πηγή και λιβάδι, και που παραπέμπει άμεσα στο *Βλαπτολιβάδιν* (πβ. G V 165, VIII 81). Ένα άλλο τοπωνύμιο, του *Βουκελάρη*, παραπέμπει στο γνωστό μικρασιατικό θέμα των Βουκελαρίων². Μικρασιατικό θεωρείται και τό τοπωνύμιο *Ταῦρος*³.

Τά δεύτερα αυτά αναφέρω όχι μόνο για να ενισχυθεί ή άποψη ενός άξιόλογου, άν και περιορισμένου τοπικού άποικισμού παλαιμάχων του βυζαντινού στρατού από τή Μικρά Ἀσία, ύστερα από τήν άνακατάληψη τής Κρήτης από τον Νικηφόρο Φωκά, αλλά και γιατί θεωρώ ότι μ' αυτά παρουσιάζεται ισχυρή ή πιθανότητα ότι εϋρύτερες ακριτικές παραδόσεις έζησαν στην περιοχή και άφησαν ως μαρτυρίες και σήματα τής ζωής των τά τοπωνύμια.

Για να γίνει περισσότερο νοητή ή σχέση τής ομάδας αυτής μέ τήν ποιητική ακριτική ύλη, πρέπει να δοθεί ή τοπογραφική σχέση των θέσεων των τοπωνυμίων. Οί

---

1. Βλ. Στυλ. Ἀλεξίου, *Βασίλειος Διγενής Ἀκρίτης*, Ἀθήνα, 1985. Ὁ Διγενής καυχάται ότι θά μπορούσε να πηδήσει ρυάκι πλάτους ενός μιλίου (Ε 674). Για τό *Βρυσίδι* πβ. *τάς κατακρύβας δρύσας, αυτ.*, Ε 1026. Ὁ Λιάνδρος αναφέρεται ως *θαυμαστός* (Ε 1500), δοῆθει τή Μαξιμού φέροντάς της άλογο (Ε 1554), και τελικά ήττάται από τον Διγενή (Ε 1600). Ὁ τύπος του τοπωνυμίου *Λιάντρου* ανάγεται σαφώς στον *Λιάνδρον* του κειμένου Ἐσχοριῶλ. Για άλλα ακριτικά τοπωνύμια στην Κρήτη γενικά, βλ. Θ. Δετοράκης, *Νεοελληνικόν Ἀρχεῖον* 2, 1985, σ. 129 κ.έ., κυρίως σ. 134 για τό *Βρυσίδι* και τίς *Γονατές* του Πλακιά. *Του Διγενή τό Σκαμνί, αυτ.*, σ. 138, παραπέμπει επίσης στο χωρίο Ε 678, και του *Διγενή τό Τραπέξι, αυτ.*, σ. 139, στο χωρίο Ε 679. Για τό τοπωνύμιο *Κιόνια* (Ε 1664) πβ. Ἀλεξίου, *έ.ά.*, σ. ρλγ'.

2. Διον. Ἀ. Ζακυθινός, *Βυζαντινή Ἱστορία*, Ἀθήνα, 1972, χάρτης μετά τή σ. 208.

3. Είμαι γνωστή ή ψηλή και μεγάλη όροσειρά του *Ταύρου* και Ἀντιταύρουσσή Μικρά Ἀσία, μεταξυ Λυκίας, Παμφυλίας και Κιλικίας. Ἀλλά υπάρχουν και πολλά άλλα όνόματα όρειών *Ταῦρος* σε διάφορα σημεία κατά τήν αρχαιότητα. Ἡ μεταφορά όνόματος όλόκληρης όροσειράς σε ένα μεμονωμένο μικρό δουνό τής Κρήτης δέν φαίνεται πιθανή.

θέσεις αυτές βρίσκονται εκατέρωθεν του μικρού κόλπου του Πλακιά, πού είναι τό ἐπίγειο τῶν Σελλίων ὅπως καί τῆς παρακείμενης Μύρθιος, καί εἶναι διατεταγμένες ὡς ἐξῆς. Στή νότια πλευρά του κόλπου καί μέ ἄξονα περίπου ἀπό τά ἀνατολικά πρὸς τά δυτικά κείται τό χαμηλό βουνό *Ταῦρος*, στή βόρεια πλευρά του ὁποίου, καί κάπως ψηλά, βρίσκεται τοῦ *Διγενῆ τό Πήδημα*. Στήν ἴδια πλευρά, στό σημεῖο ὅπου τό βουνό αὐτό βυθίζεται στή θάλασσα σάν νά εἶναι κομμένο μέ μαχαίρι, εἶναι σχηματισμένα δυό παρακείμενα σπήλαια σχεδόν ἐνάλια. Εἶναι δυό τεράστιες κοιλότητες πού ἡ χωρητικότητά των πρέπει νά εἶναι δέκα καί δεκαπέντε χιλιάδες κυβικά μέτρα ἀντιστοίχως. Οἱ κοιλότητες αὐτές εἶναι οἱ *Γονατές τοῦ Διγενῆ*.

Στήν ἀπέναντι παραλία μέ ἀπόκλιση πρὸς τά δυτικά καί λίγα μέτρα ψηλότερα ἀπό τή θάλασσα ἐπιφάνεια βρίσκεται τοῦ *Διγενῆ τό Βρυσίδι*. Τό νερό, ὅταν τρέχει, βγαίνει μέσα ἀπό βράχο πού βυθίζεται κατὰ τό κάτω μέρος του στή θάλασσα. Ἡ ἀπόσταση ἀπό τίς *Γονατές τοῦ Διγενῆ* εἶναι τουλάχιστον πέντε χιλιόμετρα.

Κατά τή σωζόμενη σήμερα παράδοση ὁ Διγενής ἐπήδησε ἀπό τήν πρώτη θέση, ἐγονάτισε στή δεύτερη, καί ἤπιε νερό ἀπό τήν τρίτη. Δικαιούται ἴσως νά διερωτηθεῖ κανεῖς ποιά εἶναι τά σημεῖα στά ὁποῖα θά ἀκούμπησε, κατὰ τή λαϊκή φαντασία, καί τά πελώρια χέρια του. Αὐτά τά ἀντίστοιχα πρὸς τίς *Γονατές* τοπωνύμια δέν σώζονται σήμερα, δέν μπορεῖ ὅμως νά ἀποκλεισθεῖ ὅτι κάποτε ὑπῆρξαν.

Ἐδῶ πρέπει νά παρατηρηθεῖ, βάσει ἀναλόγων τοπωνυμίων καί ἄλλων περιοχῶν τῆς Κρήτης, ὅτι οἱ ἀκριτικές παραδόσεις καί τά ἄσματα, ἀφοῦ ἐφθασαν κατὰ τόν τρόπο πού εἶδαμε στήν Κρήτη, συνέχισαν γιά ἓνα διάστημα νά καλλιεργοῦνται μέ τήν τάση τῆς ὑπερβολῆς καί τῆς διόγκωσης τῶν χαρακτηριστικῶν καί τῶν δυνατοτήτων τῶν ἀκριτικῶν ἡρώων. Αὐτό ἄλλωστε προκύπτει καί ἀπό τό σωζόμενο κρητικό τραγούδι τοῦ θανάτου τοῦ Διγενῆ. Στήν Κρήτη οἱ διαστάσεις καί οἱ σωματικές δυνάμεις τοῦ Διγενῆ ἐξελίχθηκαν σέ τιτανικές.

Ἄς συμπληρώσουμε ὅμως τόν περίπατό μας καί στούς χώρους τῶν ἄλλων τοπωνυμίων τῆς ομάδας. Νοτίως τῶν Σελλίων ὑψώνεται ὁ *Κάστελλος*, πού σχηματίζει ψηλά ἓνα πλάτωμα. Στό νότιο μέρος τοῦ πλατώματος, ἀπ' ὅπου εἶναι ὄρατος ὁ *Ταῦρος* μέ τοῦ *Διγενῆ τό Πήδημα* καί τίς *Γονατές*, ἀρχίζει ἡ θέση τοῦ *Λιάντρον*. Ἐδῶ ὑπάρχει μιά μικρή πηγὴ πού τρέχει ὅταν ἀρχίσουν οἱ βροχές τοῦ χειμῶνα, ἡ ὁποία ὅμως στά μεσαιωνικά χρόνια θά ἦταν σέ συνεχή ροή. Ἡ θέση τοῦ *Λιάντρον* ἔχει ὑψόμετρο 312 μ., ἐνῶ ὁ ἀπέναντι *Ταῦρος* καί τοῦ *Διγενῆ τό Πήδημα* περίπου τό μισό. Εἶναι ἐντυπωσιακό ὅτι οἱ θέσεις αὐτές εἶναι ἀντικρουστές, σάν νά προκαλεῖ ἡ μιά τήν ἄλλη, ἐνῶ ἀνάμεσά τους ἀπλώνεται ἡ θάλασσα. Ὅσο φυσικότερα ζοῦσαν τότε οἱ ἄνθρωποι, τόσο καλύτερα μιλοῦσαν μέ τή φύση, προσαρμόζοντας τήν παράδοση στόν κατάλληλο χώρο.

Μέ τό πέμπτο τοπωνύμιο τῆς ομάδας πού μᾶς ἀπασχολεῖ, τοῦ *Μαυγιάνου*, συμπληρώνουμε τόν ἀκριτικό μας περίπατο στήν περιφέρεια Σελλίων Ρεθύμνης. Σημειώσαμε στήν ἀρχὴ πὺς ἀπό τόν *Μαυριανό* προέκυψε ὁ τύπος *Μαυγιάνου*. Τό ὄνομα πιθανῶς σχετίζεται μέ τά παρεμφερή ὀνόματα ἡρώων τοῦ ἐπικού κύκλου, ὅπως *Μαυροῖλῆς* καί *Μαυραῖλῆς*, *Μιραλῆς* (τό τελευταῖο ἀπό συμφυρμό τοῦ βενετικού *ἀμιραλῆ*). Ὁ *Λιάντρος*, μέ τόν τύπο *Λιάνδρος*, βρίσκεται στό ἔπος ἀνάμεσα στά πρωτοπαλλήκαρα τῆς Μαξιμούς (πβ. Ε 1554), ἀντίπαλος κι αὐτός τοῦ Διγενῆ.

Σημειώσαμε ἤδη τή σωζόμενη παράδοση κατὰ τήν ὁποία, γονατισμένος ὁ Διγενής στίς *Γονατές*, ἤπιε νερό ἀπό τοῦ *Διγενῆ τό Βρυσίδι*. Ἐχομε ὅμως τό δικαίωμα νά

υποθέσουμε ότι η αρχική παράδοση ήταν διαφορετική και πληρέστερη, περιλαμβάνοντας και τοπωνύμια με ονόματα των αντιπάλων του Διγενή, έντοπισμένα στις κατάλληλες θέσεις. Η αρχική παράδοση θά ήταν περίπου αυτή ἐδῶ. Ὁ Διγενής εύρισκόμενος στό βουνό Ταῦρος εἶχε στίς ἀπέναντι θέσεις τούς αντιπάλους του, και πρώτα τόν πλησιέστερο Λιάντρο. Πήδησε λοιπόν ὁ Διγενής ἀπό τό χαμηλότερο ὕψωμα Ταῦρος και ἐξετοξεύθη στήν ἀπέναντί του ψηλότερη ράχη, ὅπου βρισκόταν ὁ Λιάντρος. Τό ἐκπληκτικό αὐτό ἄλλα δέν μάς ξενίζει γιά τόν ὑπερφυσικό Διγενή τῆς Κρήτης. Ὅπως μάς λέει τό δημοτικό τραγούδι τοῦ θανάτου του:

*τὰ ὄρη ἐδιασκέλιζε, βουνοῦ κορφές ἐπήδα*⁴.

Στή συνέχεια τῆς ὑποθετικά συμπληρούμενης παράδοσης, ὁ Διγενής κατανικᾷ τό Λιάντρο. Τήν ἴδια τύχη θά εἶχε και ὁ Μαυριανός⁵ πού μάλλον θά ἔπαιξε τό ρόλο βοηθοῦ τοῦ Λιάντρου. Μετά τούς δυό αὐτούς ἄθλους, ὁ Διγενής ἀποσύρεται στόν *Ταῦρο* γιά νά ξεκουραστεῖ και τότε γονατίζει στίς *Γονατές* και πίνει νερό ἀπό τό ἀπέναντι παραλιακό *Βρυσίδι*, θέση πού δέν εἶναι ὄρατή οὔτε ἀπό τοῦ *Λιάντρου*, οὔτε ἀπό τοῦ *Μαυγιάνου*.

Ἀπό τά παραπάνω προκύπτει ὅτι ἡ μυθολογία τῶν τοπωνυμίων δέν εἶναι αὐθαίρετη, οὔτε ἀποτελεῖ συσσωρευση ἐπί μέρους στοιχείων, ἀλλά ἀποτελεῖ σύστημα, στό ὁποῖο ἐντοπίζεται μέ ἀρκετή συνέπεια ἡ δράση τῶν ἡρώων τοῦ ἔπους πού μέ συνεχεῖς ἀκροάσεις και ἀναγνώσεις κατεῖχε τή φαντασία τῶν ἀπλῶν ἀνθρώπων και ζητοῦσε τή μεταφορά του σέ κάτι ὄρατό και συγκεκριμένο, στόν γειτονικό χώρο, ὄχι πιά στήν Καππαδοκία και τή Συρία. Κάτι ἀνάλογο, ἐντοπισμός στοιχείων τοῦ κύκλου τοῦ βασιλιᾶ Ἀρθούρου, φαίνεται ὅτι συμβαίνει ὡς τίς μέρες μας στή Βρετάνη τῆς Γαλλίας⁶.

Ἀπό τό ἄλλο μέρος ἡ ἐξόγκωση τῆς ἀκριτικῆς παράδοσης στήν Κρήτη μπορεῖ νά ἐξηγηθεῖ ἀπό τήν ἔπαρση τῶν νικητῶν γιά τήν ἀνακατάληψη τῆς νήσου στά 961. Οἱ παλαιμαχοῖ πού ἐγκαταστάθηκαν ἐδῶ και οἱ νέοι ἄποικοι ἦταν φορεῖς τῆς ἡρωικῆς μικρασιατικῆς ποίησης και ἦταν φυσικό νά δώσουν, μέ τό πέρασμα τοῦ χρόνου, αὐτή τήν ἔξαρση στόν ἀκατανίκητο προστάτη τῆς Αὐτοκρατορίας. Ἔτσι ὁ Διγενής πήρε στήν Κρήτη «διαστάσεις Τιτάνος, σχεδόν οὐδέν διατηροῦντος πλέον τό ἀνθρώπινον», ὅπως γράφει ὁ Νικόλαος Πολίτης⁷.

Ἐμπνεύσθηκα τό μελέτημα αὐτό ἀπό τίς λαμπρές ἐκδόσεις *Ἀκριτικά και Βασιλειος Διγενῆς Ἀκρίτης* τοῦ Στυλιανοῦ Ἀλεξίου. Ἀφιερώνωμε σέ κάποιον κάτι πού ἐν μέρει τοῦ ἀνήκει. Καί αὐτοῦ τοῦ εἵδους ἡ ἀμφίδρομη σχέση ὑποδηλώνει βαθύτερη πνευματική ἐπικοινωνία. Ἐγώ τουλάχιστον ἔτσι αἰσθάνομαι, καθῶς ἡ ἀδιατάρακτη φιλία μας και ἡ ἄσπογη ἀρχαιολογική και φιλολογική συνεργασία μέ τόν ἐπαξίως τιμῶμενο καθηγητή συμπληρώνει σέ λίγο τό τριακοστό ἔτος.

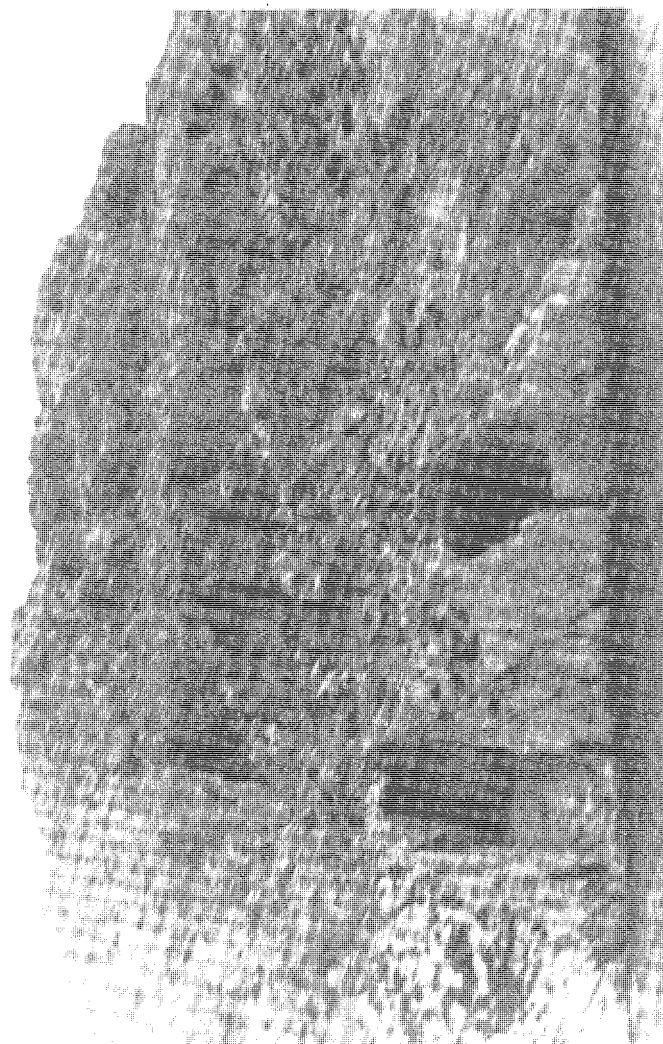
4. Ἴδοι. Ἰ. Παπαρηγοράκης, *Τά κρητικά ριζίτικα τραγούδια*, Χανιά, 1956-57, σ. 131.

5. Ἡ θέση τοῦ *Μαυγιάνου* εἶναι κοντά και παράλληλα πρὸς τοῦ *Λιάντρου* και ἀπέναντι ἀπό τόν *Ταῦρο* και τίς *Γονατές*. Γιά μνείες τοῦ Μαυριανοῦ ὡς ἡρωικῆς μορφῆς σέ δημοτικά τραγούδια τῆς Κρήτης, πβ. Ἀριστ. Κριάρης, *Κρητικά δημοτικά τραγούδια*, Ἀθήναι, 1920, τρίτη ἔκδοση, Ἀθήναι - Χανιά, 1969, σ. 226, σ. 271. Ἐπίσης Θ. Δετοράκης, *Ἀνέκδοτα δημοτικά τραγούδια τῆς Κρήτης*, Ἡράκλειον, 1976, σ. 16-17.

6. Felix Bellamy, *Bréchehiant et Bérenton*, Rennes, I-IV, 1896.

7. *Ἐκλογαί ἀπό τά τραγούδια τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ*,⁴ 1958, σ. 104.

ΠΙΝΑΚΕΣ

Οί Γουαράζ του Διγενή